

УДК 341

ORCID ID 0000-0001-6667-9034

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2020-2-7-66-71>

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального права

юридичного факультету

Інституту управління та технологій

Державного університету інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

ПРОФЕСОР ЛЕОНІД СЕРГІЙОВИЧ БІЛОГРИЦЬ-КОТЛЯРЕВСКИЙ – ВИДАТНА ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА (ДО 165 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Анотація. У статті на основі аналізу історико-правових документів, розглядаються актуальні аспекти теоретичних досліджень наукової діяльності професора Л.С. Білогриць-Котляревського, як видатної історичної постаті юридичної науки та теорії кримінального права. Досліджуються основні ідеї та положення його найвизначніших наукових робіт та проводяться історичні паралелі з актуальною кримінально-правовою та кримінологічною проблематикою.

Ключові слова: юридична наука, теорія кримінального права, злочин, крадіжка, злочини проти релігії.

Аннотация. В статье на основе анализа историко-правовых документов, рассматриваются актуальные аспекты теоретических исследований научной деятельности профессора Л.С. Білогриць-Котляревського, как выдающегося исторического представителя юридической науки и теории уголовного права. Исследуются основные идеи и положения его наиболее значимых научных работ и проводятся исторические параллели с актуальной уголовно-правовой и криминалогической проблематикой.

Ключевые слова: юридическая наука, теория уголовного права, преступление, кража, преступления против религии.

Annotation. In the article on the basis of the analysis of historical and legal documents, actual aspects of theoretical researches of scientific activity of professor Leonid S. Bilohryts-Kotlyarevsky, as the outstanding historical figure of legal science and the theory of criminal law are considered. The main ideas and provisions of his most significant scientific works are researched and historical parallels with actual criminal law and criminological problems are drawn.

The contribution of Professor Leonid S. Bilohryts-Kotlyarevsky to the development of criminal law cannot be overestimated. Therefore, according to the author, honoring the memory of this outstanding scientist and thinker today, it is

necessary to rethink modern issues of criminal law, criminology and justice, referring to the scientific heritage of Professor LS Belogritys-Kotlyarevsky.

In his study «On theft-larceny under Russian law» Leonid Sergeyevich objectively considered the crime, which took almost first place in the number of cases in the annals of criminal statistics, and now occupies a leading position. This work was comprehensive and revealed, in addition to criminal law aspects, important issues of determination and genesis of crime as a social phenomenon, showed its connection with other social processes, the influence of deviant behavior. Professor Belogritys-Kotlyarevsky saw the main reasons in the poor economic condition of the country, the weakening of the moral foundations of the then Russian society and internal religious piety.

Leonid Sergeyevich chose crimes against religion as new topics of his scientific research, and already in 1886 he brilliantly defended his doctoral dissertation on the topic: «Crimes against religion in the most important states of the West. Historical and dogmatic research», and «Creative power of custom in criminal law», which was published in 1890.

According to the author, the systematic return and rethinking of the scientific heritage of predecessors is a necessary condition for scientific progress. Such historical and legal research contributes to a better understanding of social and legal processes of today, because by drawing parallels with the realities of today, we can see the relevance of research, the correct vector of movement and achievement.

This is fully confirmed in the process of studying the scientific heritage of the prominent jurist and theorist of criminal law, Professor Leonid S. Bilohryts-Kotlyarevsky.

According to the author, Professor Leonid Belogritys-Kotlyarevsky - an outstanding historical figure of the national legal science and theory of criminal law, and - the ideas of LS Belogritys-Kotlyarevsky should be used in solving modern criminal law and criminological problems.

Key words: legal science, theory of criminal law, crime, theft, larceny, crimes against religion.

Постановка проблеми. Цього року, юридична наукова спільнота відзначає 165-річницю з дня народження професора Леоніда Сергійовича Білогіриць-Котляревського – видатного вітчизняного науковця, юриста, викладача, теоретика кримінального права. Вклад професора Л.С. Білогіриць-Котляревського в розвиток кримінального права не можливо переоцінити. Тому, на переконання автора, гідним вшануванням пам'яті цього видатного науковця буде переосмислення сучасних питань кримінального права, кримінології та судочинства, через призму наукової спадщини професора Л.С. Білогіриць-Котляревського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання присвячені історико-правовим аспектам наукової діяльності професора Л.С. Білогіриць-Котляревського висвітлювались в роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як П.С. Берзін, С. Ф. Денисов, О. Ф. Кістяківський, А.В. Мусієнко, М. В. Пузиревський, В.А. Томсинов та ін.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні історико-правових аспектів наукової діяльності професора Л.С. Білогірць-Котляревського, як видатної історичної постаті юридичної науки та теорії кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Леонід Сергійович Белогріц-Котляревський народився 9 лютого 1855 року в місті Полтава, в дворянській сім'ї. Початкову освіту він здобув у Полтавській гімназії. Потім навчався на юридичному факультеті Імператорського Університету Святого Володимира в Києві.

Після закінчення в 1876 році університетського курсу навчання Леонід Сергійович Белогріц-Котляревський отримав можливість залишитись при університеті для підготовки до професорського звання по кафедрі кримінального права [1, с. 135].

У 1880 році Леонід Сергійович Белогріц-Котляревський, на той момент вже учень та послідовник О. Кістяківського, успішно захистив магістерську дисертацію на тему «О воровстве-краже по русскому праву».

В своєму дослідженні Леонід Сергійович предметно розглянув злочин, який займав чи не перше місце за кількістю випадків в літописах кримінальної статистики, та й зараз посідає лідируючі позиції. Ця робота носила комплексний характер і розкривала, крім кримінально-правових аспектів, важливі питання детермінації та генези злочинності, як суспільного явища, показала його зв'язок з іншими суспільними процесами, вплив девіантної поведінки. Головні причини професор Білогірць-Котляревський вбачав в убогому економічному стані країни, ослабленні моральних основ тодішнього російського суспільства та внутрішнього релігійного благочестя. [2, с.2]

На думку професора Л.С. Білогірць-Котляревського, ці фактори так тісно пов'язані між собою, що у своєму взаємному впливі на рівень злочинності в державі були фактично неподільними. Леонід Сергійович писав про це так: «...Нет необходимости доказывать, что экономическое состояние русского общества 17 столетия было далеко от удовлетворительности....Говоря о социально-политических настроениях, мы разумеем как несовершенства политического строя, так и злоупотребления органов государственной и общественной власти...» [2 с. 3]. Питання про актуальність цих причин для сучасного соціуму буде риторичним адже, на думку автора, складні соціально-політичні настрої характерні зараз і для України.

Після успішного захисту дисертації Леонід Сергійович був відряджений до Німеччини, для вдосконалення в юридичних науках. Протягом двох років молодий правознавець слухав лекції в Лейпцігському та Гейдельберзькому університетах [1, с. 135].

В якості нової теми своїх наукових досліджень Леонід Сергійович обрав злочини проти релігії, і вже у 1886 році блискуче захистив докторську дисертацію на тему: «Преступления против религии в важнейших государствах запада. Историко-догматическое исследование».

На думку автора, красномовно характеризують роботу слова, якими Леонід Сергійович розпочинає передмову: «Предлагаемое исследование имеет своим предметом преступление, важнойшая роль которого отошла в область

истории, во мрак средних вековъ. Но оно не лишено значенія и въ наше время, такъ какъ охрана религіи и теперь необходима не только въ интересахъ личности - свободы ея совести, но и в интересахъ самаго общества, однимъ изъ жизненныхъ условий существования и развития котораго религія до сихъ поръ служить» [3]. Цю думку професора важко переоцінити. Аналізуючи суспільно-правові процеси, які супроводжують сучасне релігійне життя, стає зрозумілим дар наукового передбачення професора Л.С. Білогірь-Котляревського та актуальність його ідей.

Ще одним визначним дослідженням Леоніда Сергійовича, по праву вважається його робота «Творческая сила обычая в уголовном праве», Опублікована в 1890 році, вона стала квінтесенцією наукових пошуків професора Л.С. Білогірь-Котляревського. В цій роботі Леонід Сергійович розвинув ідею про першоджерела походження кримінального права. Важко не погодитись з висновком про те, що першоджерело права міститься в природі людини, яка підпорядкована відомим, визначеним законам. На думку професора, норми звичайного права спочатку виникають з переконань окремих осіб, а не з народного духу, не з народної свідомості безпосередньо, як вважала історична школа, піднісши народний дух в ступінь якогось самостійного об'єктивного творчого фактора, що діє незалежно від свідомості окремої особи. Норма права, як продукт лідерської думки, в подальшому підхоплюється або сприймається суспільством. Законодавцю переважно доводиться тільки закріплювати вже існуюче правове переконання, вже сформульовану в суспільстві правову норму. Але таке нормативне закріплення стосується здебільшого окремих технічних моментів, а не первинної думки та тих загальних рис, які вже живуть в свідомості пасіонарної частини соціуму [4, с. 3-4].

У 1891 році Леонід Сергійович Білогірь-Котляревський повертається до Києва, та продовжує викладацьку діяльність у Київському університеті, перебуваючи на посаді професора кафедри кримінального права до кінця свого життя. Проживав професор неподалік університету, на вулиці Микільсько-Ботанічній, в будинку №4, який зберігся й донині [1, с. 135].

На переконання автора, систематичне повернення та переосмислення наукової спадщини попередників, є необхідною умовою наукового прогресу. Подібні історично-правові дослідження сприяють кращому розумінню суспільно-правових процесів сучасності, адже проводячи паралелі з реаліями сьогодення, ми можемо переконатися в актуальності наукових досліджень, правильному векторі руху та досягнення результату.

Це повною мірою підтверджується в процесі вивчення наукової спадщини видатного правознавця та теоретика кримінального права професора Л.С. Білогірь-Котляревського.

Так, в своїй роботі «О воровствѣ-кражѣ по русскому праву», професор Л.С. Білогірь-Котляревський згадує крадіжку під час чуми, передбачену в «Свода законов о краже» в розділі про порушення постанов проти моровиці. Вказана крадіжка набуває значення кваліфікованої тільки з встановленням карантинів, і «Свода законовъ о кражѣ» містить відомість «о краже во время

чуми из домов, находящихся в оцеплении и вымерших», тобто має на увазі крадіжку з будинків, як житлових, так і нежитлових, мешканці яких померли від чуми. Така крадіжка зараховується до розряду карантинних злочинів першого розряду за вчинення яких було передбачено смертну кару [2, с. 238].

Таке суворе покарання, на думку автора, було абсолютно виправданим та зумовлено тим, що такі діяння сприяють розповсюдженню особливо небезпечних захворювань, наражаючи на смертельну небезпеку велику кількість людей. Розмірковуючи про це, мимохідь приходиться на думку риторичне питання щодо кримінальної відповідальності за схожі діяння зараз. Пандемія COVID-19 змусила Уряд України задіяти в стислі терміни всі можливі ресурси для запобігання поширення коронавірусної хвороби, та було встановлено на усій території України карантин з 12 березня до 3 квітня 2020 р, а Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, обласним, Київській міській державним адміністраціям разом з органами місцевого самоврядування належало забезпечити організацію, виконання та контроль за дотриманням на відповідній території вимог цієї постанови [5]. Та виявилось, що ефективна протидія пандемії COVID-19 не можлива, внаслідок того, що Україна опинилася без засобів індивідуального захисту. Медичні маски, рукавички, антисептики зникли з аптек, а ціни на них виросли в рази. Така ситуація утворилась в наслідок безконтрольного продажу цих засобів за кордон [6]. Без засобів захисту залишились і медичні працівники, а в результаті величезна кількість інфікованих, хворих та померлих серед медичних працівників [7]. Уповноважені особи повинні були передбачити такий розвиток ситуації з COVID-19 в Світі та в Україні, проте з якихось причин цього не зробили. На думку автора, цей приклад є дуже вдалою демонстрацією тих історичних паралелей, які можна провести та які сьогодні вимагають підвищеної уваги кримінально-правової науки.

Як тут не пригадати слова професора Л.С. Білогірь-Котляревського про убогий економічний стані країни та ослаблення моральних основ суспільства, як причину таких діянь, що має своїм закономірним наслідком ще й повну відсутність будь-якої відповідальності для причетних осіб [2, с.3].

Нової актуальності набувають положення дисертаційної роботи Л.С. Білогірь-Котляревського «Преступления против религии в важнейших государствах запада. Историко-догматическое исследование».

Професор Л.С. Білогірь-Котляревський зазначав, що предметом цього дослідження став злочин, важлива роль якого відійшла в область історії, в морок середньовіччя. Але він (злочин) все ж не втратив значення і в наш час, так як охорона релігії потрібна і тепер не тільки в інтересах особи – свободи її совісті, але і в інтересах суспільства, одним з життєвих умов існування та розвитку якого релігія досі була [Зс.2]. Не дивлячись на «знаменитый эдикт императоров Константина и Дициния, объявивший свободу вероисповедания естественным человеческим правом и предоставивший каждому почитать того Бога, к которому влечет его чувство» [3, с. 8], на переконання автора, сучасні злочини на релігійному підґрунті не тільки не втратили актуальності, але набули нових кримінально-правових та кримінологічних обрисів.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє автору зробити наступні висновки:

- професор Леонід Сергійович Білогірь-Котляревський – видатна історична постать національної юридичної науки та теорії кримінального права;
- сфера наукових інтересів професора Л.С. Білогірь-Котляревського, охоплювала найактуальнішу проблематику кримінального права;
- вивчення робіт Л.С. Білогірь-Котляревського показує, що проблематика його досліджень залишається актуальною;
- ідеї робіт Л.С. Білогірь-Котляревського необхідно використовувати при розв’язанні сучасної кримінально-правової та кримінологічної проблематики.

Література:

1. Томсинов В.А. Российские правоведы XVIII-XX веков: Очерки жизни и творчества. Том 2. М, 2007, 672 с., 2007, URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-prava/leonid-sergeevich-belogrits-kotlyarevskiy-1855-38338.html>
2. Білогірь-Котляревський Л.С. О воровстве-краже по русскому праву. 1880, 399 с.
3. Білогірь-Котляревський Л.С. Преступления против религии в важнейших государствах запада. Историко-догматическое исследование. 1886, 353 с.
4. Білогірь-Котляревський Л.С. Творческая сила обычая в уголовном праве. 1890, 35 с.
5. Постанова Кабінету міністрів України № 211 від 11 березня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>
6. Україна продала 2 млн масок за готівку у Німеччину, - прем'єр-міністр Словаччини.
URL: https://espresso.tv/news/2020/03/16/ukrayina_prodala_2 mln_masok_za_gotivku_u_nimechchynu_premyer_ministr_slovachchynu
- У справі щодо експорту медичних масок в Іспанію проведено 8 обшуків - ОГПУ
<https://www.unn.com.ua/uk/news/1877498-u-spravi-schodo-eksportu-medichnikh-masok-v-ispaniyu-provedeno-8-obshukiv-ogpu>
7. В Україні на COVID-19 захворіло вже 6 420 медпрацівників URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1877256-v-ukrayini-na-covid-19-zakhvorilo-vzhe-6-420-medpratsivnikov>